

СОЦИАЛДЫК ИДЕНТТЕШҮҮ СОЦИОЛОГИЯНЫН ИЗИЛДӨӨ МАСЕЛЕСИ КАТАРЫ

ЖУСУБАЛИЕВ А.Р., КАМЧЫБЕКОВА С.

Кыргызский национальный университет им.Ж.Баласагына
Ош мамлекеттик университети
УДК: 316.344.8

Аннотация: Макалa социалдыкиденттешүүнүсоциологиялык талдоого багышталган. Авторлор “социалдыкиденттүүлүк” түшүнүгүн социологиялык маселе катары теориялык маңызын классиктердин көз караштарын, позицияларын салыштырып талдоо менен ачып беришкен.

Урунтуу сөздөр: иденттүүлүк, социалдык иденттүүлүк, социалдык иденттешүү, социалдашуу.

Аннотация. Статья посвящена социологическому анализу социальной идентификации. Авторы раскрывают теоретическую сущность понятия “социальная идентичность” как социологической проблеме посредством сравнительного анализа взглядов и позиций классиков.

Ключевые слова: идентичность, социальная идентичность, социальная идентификация, социализация.

Abstract: The article is sanctified to the sociological analysis of social authentication. Authors expose theoretical essence of concept "Social identity" as sociological problem by means of comparative analysis of looks and positions of classics.

Key words: identity, social identity, social authentication, socialization.

Иденттешүү түшүнүгү (лат.identificare –окшоштуруу, теңөө) З.Фрейддин «Эго анализи жана топтук психологиясы» эмгегинде киргизилген, ал эмгегинде иденттешүү индивид менен социалдык топтун ортосундагы карым-катнаштын механизмдери жана маанилүү өңүттөрүнүн бири катары каралган.

Социалдык иденттешүүнү түшүндүрмөсү психоаналитикалык салттын (Э.Фромм) алкагында иденттүүлүктөгү талаптар адамдардын маанилүү, универсалдуу талаптарынын катарына кирет деп божомолдонот. Фроммдун ою боюнча, иденттүүлүккө умтулуу, бир жактан алып караганда, тирүү калуу зарылчылыгы менен шартталган жүрүш-туруштун психобиологиялык зарылчылыгы, башка жактан караганда, социалдык статуска ээ болуу талабы. Символикалык интеракционизмдин интерпретацияларында (Дж. Мид ж.б.) иденттешүү, биринчи кезекте, социалдык коммуникация, ошону менен катар башка адамдар менен маектешүү процессинде социалдык карым-катнаштын (интеракция) натыйжасы катары каралат, адам өзүн башка адамдар арасында көрө баштайт. Бул учурда адам өзүнө белгилүү сапаттарга ээ социалдык объект катары карайт.

Социалдык психологиянын күчү менен, негизинен Э.Эриксондун эмгектери себептүү иденттүүлүктү изилдөө азыркы социалдык илимдердин ичинде маанилүү орундардын бирин ээлейт. Белгилүү деңгээлде «иденттүүлүк» жана «иденттешүү» түшүнүктөрү менен да чектелет. Эриксон инсанда эки деңгээлди бөлүп карайт– персоналдык жана социалдык. Ал социалдык иденттүүлүктү инсандын жана коомдун карым-катнашынын продукту деп эсептейт. Ошондуктан, иденттүүлүк эки өңүтүндө каралат: 1) эго-иденттүүлүк жана 2) социалдык иденттүүлүк. Социалдык иденттүүлүктүн калыптануусун үч этаптан турат деп көрсөтүүгө болот. *Биринчи этапта* индивид кээ бир социалдык топтун мүчөсү катары аныкталат, *экинчи этапта* Мен-концепциясын өзүнүн топторунун жалпы мүнөздөмөлөрүнүн концепцияларына кошот жана алар үчүн мүнөздүү болгон жүрүш-туруш стереотиптерин, нормаларын өздөштүрөт, *үчүнчү этапта* болсо социалдык топтун өздөштүрүлгөн стереотиптери жана нормалары инсандын ички жөнгө сулуучусуна (регуляторлоруна) айланат.

Эриксондун түшүндүрмөсүндө, социалдык идентүүлүктүн калыптанышы үчүн инсандын калыптанышы салыштырмалуу аяктаган өспүрүм убагы эң чоң мааниге ээ. Бирок идентүүлүктүн калыптанышынын аягына чыгышы эч мүмкүн эмес. Ошого байланыштуу адамдын бүт өмүрүндө идентүүлүктүн кризистери убак-убагы менен пайда болуу тоскоолдугубар. Эгерде идентүүлүк социалдык интеракциянын процессинде калыптанса, анда интеракция бирдей ишке ашат, ал окшоштурууну туудурат. Ошол себептүү идентүүлүктүн кризиси пайда болот. Идентүүлүктүн кризисинин трактовкасы иденттешүү проблемасы аркылуу Т.Парсонс тарабынан ишке ашырылат. Анын ою боюнча, практикалык тоскоолдук ролдорду (атүгүл, гендердик жана курактык) сырткы жана ички баалоонун жана аларды аткаруу сапатында эң чоң мааниге ээ болот. Мындай баалоолордун басымы идентүүлүктүн кризисин козгоо болушу ыктымал.

Азыркы социологияда социалдык идентүүлүктүн түрдүү маанилери көрсөтүлгөн: маданият контекстинде – ар түрдүү маданий тезаурустардын маанилери жана белгилерин окшоштуруу аркылуу (В.Луков); иденттешүүнүн функционалдык анализи аркылуу (В.Чупров); социалдык түзүлүштү окуп-үйрөнүү жана анын өнүгүүсүнүн келечегисоциалдык «тилектештиктин» иденттешүүсүн түшүнүү аркылуу (В.Ядов); социалдык иденттүүлүктүн түшүндүрмөсүн социалдашуу процессиндеги нормаларды жана баалуулуктарды өздөштүрүү аркылуу (А.Ковалёва).

Жалпылап айтканда, социалдык иденттешүү–социалдык иденттүүлүктү социалдык үлгүлөр, топтор, типтер, сапаттар, касиеттер менен окшоштуруу жана теңдөө жардамында калыптануу процесси. Социалдык идентүүлүк – социалдык иденттешүүнүн жыйынтыгы. Бул түшүнүктөрдүн бөлүнүшү белгилүү бир кыйынчылыктар менен байланышкан. Анткени, алар карым-катнашта жана бири экинчисиз болушу мүмкүн эмес: иденттүүлүк иденттешүүнүн сапаты менен аныкталат, иденттешүү өз кезегинде иденттүүлүктүн касиеттеринен жана абалынан көз каранды.

Инсандын социалдык иденттешүүсү жана социалдык иденттүүлүгү – индивиддин өзүн өзүнүн тобу (үй-бүлө, дин, этнос, кесип ж.б.) же коомчулуктары менен теңеши. Мындай коомчулуктарда адамдардын негизги муктаждыктары ишке ашырылат (эң жөнөкөйүнөн чыгармачылыкка чейин). Өзүн кимдир бирөө менен же бир нерсе менен теңештирүү жалпы сыпаттарды классификациялоо жана жалпылаштыруу аркылуу ишке ашышы мүмкүн. Бирок, иденттешүү башка бирөөнүн жүрүш-турушун көчүрүп алуу, башка адамга өтө окшошуусу келүү катары каралышы мүмкүн.

XXI к. татаал коомчулукта көптөгөн жеткиликтүү иденттешүүлөр бар. Буга жынысты өзгөртүү мисал боло алат. «Өздөрүнүн» тобунун жана коомчулуктарынын иденттешүүсү «башкалардан» же «чоочундардан» алыстоону, өздөрүнө туура келген жүрүш-туруштарды жана карым катнаш түзүүнү туура көрүшөт. Социалдык иденттүүлүк топтор аралык айырмадан гана эмес топтун өзүнүн гомогендигинен да көз каранды. Инсандын социалдык иденттүүлүгү ар түрдүү социалдык абалдардын иерархиялык жыйындысын өз ичине камтыйт, алардын ичинде негизги жана экинчи даражадагы, борбордук жана перифериялык абалдар бар. Инсандын социалдык иденттүүлүгү бүтүндүккө жана позитивдүүлүккө умтулат жана коомдун социомаданий контекстине негизделет.

Инсандын социалдык иденттүүлүк процессиндетопту жана анын сыпаттарын өзүнчө квалификациялоо жүргүзүлөт. Индивид өзүн-өзү иденттешүүлаган «өздүк» топ позитивдүү өзүн-өзү реализация кылуу үчүн мүмкүндүк берүү абзел, анткени индивид стабилдүү иденттүүлүктү колдоого умтулат. Мындай иденттешүүинтоптук фавортизмдин мүнөзүн алып жүрүшү мүмкүн. Эгер башка топтор менен салыштыруу натыйжалуу болбосо «өздүк» топту баалоо негативдүү болот, позитивдүү иденттешүү бул жерде көрсөтүлбөйт. Мындай учурда позитивдүү социалдык иденттүүлүккө жетүүгө багытталган индивиддин социалдык жүрүш-турушунун түрдүү стратегиялары колдонулат: 1) социалдык мобилдүүлүк, мында адам өзүнүн тобун таштап, статусу жогорураак топко өтүүгө

умтулат; 2) социалдык чыгармачылык; 3) социалдык конкуренция, мында көпчүлүк менен түздөн-түз конфликт өсүшү мүмкүн. Бардык стратегиялар белгилүү социалдык тобокелдик менен байланышкан, иденттүүлүктүн кризиси жана четке кагылган иденттешүү алардын калыптанышы менен коштолушу мүмкүн.

Адамдын социалдык иденттүүлүгү жана аны изилдөө мүмкүнчүлүктөрү. Социалдык иденттүүлүк түшүнүгү эки илимге кирет, психологияга жана социологияга. Психология жактан алып караганда, социалдык иденттүүлүк – инсандын иденттүүлүгүнүн же «Мен-концепциясынын» бөлүгү, адамдын структурасынын элементтеринин бири. Мында түшүнүк жалпы психологиялык теоретикалык билим системасына кирет (Э.Эриксон, Дж.Марсиа, М.Заваллони ж.б.) Ошол эле учурда мындай суроо пайда болот: иденттешүүт үзүлүштү сүрөттөп жазуунун бир формасы катары түшүнүлөбү же жүрүш-туруштун түрдүү өнүктөрүн түшүндүргөн механизмдин, принциптин рангына көтөрүлөбү?

Көптөгөн изилдөөчүлөр социалдык иденттүүлүктү Мен-салыштырмалуулугунун деңгээлдеринин бири катары карашат. Негизинен, социалдык иденттүүлүк бул мааниде өзүн-өзү сүрөттөө, презентациялоо, адам өзүн сырткы дүйнө менен салыштырып өзүнө кам көрүшү. Социалдык иденттүүлүктүн түрлөрүнүн арасында социалдык топтор, социумдагы жыныстык иденттүүлүк, этникалык, кесиптик баалуулуктары бар.

Башка жактан алып караганда, иденттүүлүктүн ар бир түрү адам ишмердүүлүгүнүн жөнгө салуучусундай «ички рубрикат» боло албайт. Адамдын иденттүүлүгү кандай экендигине жараша баалуулуктарды жана нормаларды, кызыгууларды жана принциптерди, стереотиптерди жана багыттарды кабыл алган жана четке каккан жүрүш-турушту прогноздоо мүмкүн. Социалдык иденттүүлүк индивиддин социалдык топко кошулгандыгын түшүнгөндө, анын баалуулуктарын, нормаларын, багыттарын кошо кабыл алгандыгын билдирет.

Өзүн белгилүү бир социалдык топко таандык экендиги ошол топтун мүчөсү катары өзүн аныктоону билдирет жана ошол топтун бүт мүчөлөрүн мүнөздөгөн өзгөчөлүктөрдү өзүнүн өзгөчөлүктөрү менен айкалыштыруу керек. Бул өзүн-өзү аныктоо иденттүүлүктүн түрдүү моделдерине алып келиши ыктымал, топтук өзгөчөлүктөрдү толук түрдө кабыл алуудан же чечкиндүү түрдө четке кагууга чейин; өз учурунда жаңы социалдык иденттүүлүктү издөө катарында каралышы мүмкүн.

Социалдык иденттүүлүктүн өзгөчөлүктөрү интегративдик мамилени теориялык карап чыгууга жана аны изилдөө үчүн ыкмаларды интегративдик тандоого колдонуу зарылчылыгын бышыктайт.

Мындай интеграция, биздин көз карашта, төмөндөгүдөй негизги багыттар боюнча ишке ашат. Инсандык жана социалдык иденттүүлүктү интегративдик карап чыгуу социалдык реалдуулукта инсандын өзүн-өзү аныктоонун бири-бирине таасир этүүчү жана бири-бирин толуктап туруучу өз ара байланышкан эки өңүтү болуп саналат. Ошол эле учурда инсандык иденттүүлүк индивидуалдык-спецификалык өзгөчүктөрдү камтыйт. Социалдык иденттүүлүк – белгилүү бир социалдык топкотаандык болгондугунун натыйжасында бөлүнгөн өзгөчөлүктөр. Ошол эле учурда индивидуалдык өзгөчөлүктөр белгилүү бир социалдык контекстте индивидуалдык жашоо тажрыйбасынын өнүгүшүнүн негизинде жанасоциалдашуунун жүрүшүндө өздөштүрүлгөн аппараттын жардамында өзүн-өзү иденттештирүүнүн субъекти тарабынан концепцияланат. Башкача айтканда, инсандык иденттүүлүк социалдык болуп, иденттүүлүктүн бир эле элементи же инсандык өзгөчөлүк катары, же болбосо социалдык өзүн-өзү таандык деп эсептөө болуп саналат. Бул, айрыкча, топтун алкагынан чыгуу кыйын экендигинде ачык байкалат. Социалдык жана инсандык иденттүүлүктүн чектелиши иденттүүлүктүн феноменин толук карап чыгуу үчүн зарыл болуп саналат.

Мындан ары, конкреттүү индивидге ар дайым актуалдуу иденттүүлүк керек деп айтууга болот. Демек, бул учурда индивид өзүнүн нормаларын, баалуулуктарын сезип-туюу менен актуалдашат. Башкача айтканда, баалуулуктардын иерархиясы константа

болуп саналбайт, ал актуалдуу иденттүүлүккө жана жүрүш-туруш моделдерине жараша кайра түзүлөт.

Жаштардын социалдык иденттүүлүгү. Жаштардын социалдык иденттүүлүгү топтун социалдык жана психологиялык өзгөчөлүктөрү менен байланышкан белгилүү бир өзгөчөлүк менен дайыма белгиленет. Жаштар социологиясында индивид өзүн социалдашууга мүнөздүү топ же адам менен теңөө процесси катары иденттешүү түшүнүгү калыптанган. Социалдашуу процессинде социалдык иденттүүлүктүн сапатын аныктоочу үзгүлтүксүз иденттешүү жүрөт. Ошондуктан, социалдык иденттүүлүк белгилүү деңгээлде социалдашуунун жыйынтыгы, эң активдүү фазасы социомаданий системага тиешелүү базалык нормалар жана баалуулуктарды өздөштүрүү мезгилине туура келет. Иденттешүү болсо бул жерде инсандын социалдашуусун дагы механизмдеринин бири катары каралат. Жаштар социалдашуу жана иденттешүү процессинде түрдүү жүрүш-туруш моделдерин, типтерин, стандарттарын, социалдык ролдорду сынап көрөт, коомдун социомаданий контекстиндеги иденттешүүнүн кеңири спектрлеринен тандап алат. Эреже катары, социалдашуу процессиндеги калыптанып жаткан иденттешүүлөр институтташтырылган (үй-бүлө, билим берүү, экономика) мүнөздү алып жүрөт жана жүрүш-туруш институтуна дал келүүчү стандарттар аркылуу жүзөгө ашырылат.

Коомдун институционалдык структурасындагы кескин өзгөрүүлөр жана бузулуулар иденттүүлүктүн кризисине жана иденттешүүнүн жоголушуна алып келет. Биринчи кезекте бул жаштарга таасирин тийгизет. Жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн түзүлүшү татаал жана карама-каршылыктуу.

Бүгүнкү күндөгү «жаңы» социалдык топтордун (кедейлер жана бизнес-элита, бомждор жанасаясий лидерлер, криминалдык топтор, салттуу эмес динди тутунган топтор ж.б.у.с.) көпчүлүгү жаштар өзүнө бат сиңирип алуучу жүрүш-туруш үлгүлөрүн, стилистикалык өзгөчөлүктөрүн жана айырмачылыктарын социалдык иденттешүүнүн мейкиндигине алып киришет. Ошондуктан, жаштардын социалдык иденттүүлүгүн окуп-үйрөнүү проблемасы жана коомдогу социоиденттешүү процессинин динамикасын толугу менен изилдөө анык социалдык прогноз үчүн абдан керек.

Адабияттар:

1. “Кыргыз Республикасында элдин биримдигин жана этностор аралык мамилелерди чындоо концепциясын”. □ Бишкек, 2013. 09.04.2013.
2. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: пер. с англ. □ М., 2006.
3. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности. □ М., 1998.
4. Гришина Е.А. Идентичность гражданская // Социологическая энциклопедия: в 2 т. Т. 1. □ М., 2003.
5. Жусубалиев А.Р. Жалпы кыргызстандык жарандык иденттүүлүктүн социологиялык өнүгүү// Весник БГУ. 2013 г. № 6
6. Стрельцова Я.О. О проблеме «Национальной идентичности во Франции» // Мировая экономика и международные отношения. 2006. № 7.
7. Мнацаканян М.О. Национализм и глобализм. Национальная жизнь в современном мире. □ М., 2008.